

PİSİDİA ANTİOCHEİA'SI YAKININDA BULUNAN MEN KUTSAL ALANI

İsmail KARAMUT *

20. Yüzyılın başlarında arkeologlardan biraz ilgi gören fakat daha sonra neredeyse unutulmuş olan Ay Tanrısı Men'in Anadolu Arkeolojisi-nde oldukça önemli bir yeri vardır.

Geniş bir alana yayılmış olan Men kültürünün yaygın olduğu yer Frigya bölgesidir. Bu bölgede yerli halkın giysisiyle bir yerli tanrı görünümünde olan Men çok büyük ilgi ve saygı görüyordu. Frigya'da adeta baş tanrı durumundaydı. Men'e ait betimleme örneklerinde görüldüğü gibi genel olarak Frig kıyafeti olarak kabul edilen yüksek kemerli khiton ve sağ omuzu üzerinde toka ile tutturulan manto giymektedir. Ayaklarında yüksekçe potin, başında ise Friglere özgü yüksek ama dik durmayan bir başlık giymektedir. Daima sakalsız genellikle omuzlarına kadar uzun saçlı genç biri olarak gösterilmektedir¹. Tanrının en önemli ve en çok birlikte işlenen atribütleri, yarım ay motifi (ayça) ve Frigya başlığıdır. Yarım ay genellikle tanrının omuzları arkasında yer alır. Nysa ve Gordus lulia sikkeleri üzerindeki Men betimlemelerinde tanrının ayakları yanında ve altında aslanlar işlenmiştir ki bu da tanrının vahşi hayvanların da hakimi olduğuna işaret eder². Men, Anadolu sikkelerinde oldukça sık olarak at üzerinde çift yönlü balta ile betimlenmektedir. Men çok defa sağ elinde bir çanak veya çam kozalağı yahut güçlülük sembolü olan küreyi ya da Nike'yi tutar³. Sol elinde uzun bir değnek tutar ki bu genellikle ucu yapraklarla çevrili kozalak şeklindeki thyrsosdur. Men'in en fazla görülen atribütlerinden birisi de boğa proformudur ve tanrı, boynuzları üzerine ayaklarını koymuş halde betimlenmiştir. Bu tür betimlemeler ile de boğanın kurban hayvanı olduğu gösterilmek istenmiştir⁴.

Men kültürünün çıktığı yer Anadolu olup hemen hemen Anadolu'nun her yerinde saygınlık görmüş ve ona tapınılmıştır⁵. Men kültü özellikle Pisidia bölgesinde önem kazanmış, Antiocheia İ. Ö. 3. yüzyıldan İ. S. 4. yüzyıla değin Men kültürünün önemli bir merkezi olmuştur⁶. Onun onuruna yapılan tapınak yıllarca saygınlığını korumuş kutsallığını yitirme-

(*) Arkeolog Dr. İsmail KARAMUT, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Büro Müdürü.

miştir. Saldırgan kavimler bile Men'e saygı duymuş onun yerli halk tarafından sevilmesini doğal karşılayıp kendi tanrıları ile eş tutmuşlardır. Elbetteki kendisine bu denli saygı gösterilerek tapınılan bir tanrının toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamını yönlendirmesinde etkisi büyük olmuştur.

Strabon, biri Antiocheia'nın hemen yakınında, diğeri de Entiocheia civarında olmak üzere iki Men kutsal alanından söz etmektedir⁷. Yine onun anlattıklarına göre dinsel ailenin bir kolu bir kùltte diğeri ise diğerkùltte yaşıyordu. Tanrının malı mülkü belki de iki kùlt arasında bölünüyordu. Böyle bir kuruluş ise yerleşmiş rahipler takımı demekti⁸. Ramsay'a göre şimdiye değin yeri saptanamamış olan ikinci kutsal alan kentten daha uzakta ve daha eski olmalıdır. Bu ikinci kutsal alan ya Antiocheia'nın kuzeyinde Sağır köyünde⁹ ya da Eğridir gölüne (Limnai) doğru inen ve gölü eşit olmayan iki parçaya bölen kayalık bayırın üzerinde bir yerde olmalıdır¹⁰. Bütün bunlara karşın Calder ve Anderson bu ikinci tapınağın Antiocheia'nın içinde olması gerektiğini kabul etmektedirler¹¹.

Sultan Dağları'nın yüksek Karakuyu tepesinde kurulmuş olan yeni kutsal alana Yalvaç'ın güneydoğusundan yürüyerek bir kaç saatte ulaşılabilir. Kutsal alana varabilmek için Anthios ırmağını geçmek gerekir.

1912 yılında W. Ramsay, W. Calder ve M. Hadrie'nin katıldığı araştırma kurulu yerli halkın verdiği ipucu üzerine Anthios ırmağının ötesindeki tepelerde araştırma yaptı, çok geçmeden eski kutsal yolun izleri bulundu. Kutsal yolu çevrenin en yüksek tepesinin doruğuna dek izleyen arkeologlar geniş bir kùlt merkezinin kalıntıları ile karşılaştılar. Daha sonra aynı kurul tarafından başlatılan kazılarda Hellenistik Çağ ve sonrasına tarihlenen önemli buluntular elde edilmiştir.

Ramsay ve arkadaşlarının yaptıkları bu araştırmalar çalışmalarımız için çok önemli döküman ve kaynak teşkil etmiştir.

Yazıtlarda çoğu zaman bir ya da daha çok lakapla karşımıza çıkan Men için en çok kullanılan lakaplardan biri Askainos'dur. Frigya ve Pisidia bölgesinde çok yaygın olarak kullanılan bu lakabı Strabon Karakuyu tepesinde kutsal alanı bulunan Men içinde kullanmaktadır. Kùlt hakkındaki bilgilerimizin büyük bir kısmı Karakuyu tepesinde bulunan adak stelleri ve kabartmalarına dayanmaktadır.

Kutsal yol boyunca ve kutsal alanın çeşitli yerlerine yerleştirilmiş olan adak stellerinin büyük çoğunluğu kırılıp parçalanmıştır. İ. S 400 yıllarında Men kutsal alanını yıkan Hıristiyanlar birçoklarını sarmıcın içine atmışlardır.

Adak kabartmalarının çoğunun üzerinde ya da altında yazıt bulunmaktadır. Genellikle özensiz biçimde kazılmış olan harfler uzun yılların yıpratıcı etkisi sonucu zor okunmaktadır. Yazıtların büyük çoğunluğu Latince değil Grekçe yazılmıştır (Şekil : 1-2). Yazıtı okunabilen adakların hemen hepsi Men Askainos'a adanmıştır. Kiminin tek kişi kiminin bütün bir aile yada topluluk tarafından yapıldığını görüyoruz. Adakların çoğunda adama nedeni belirtilmemiştir. Büyük çoğunluğunun kalitesiz malzeme üzerinde özensiz bir işçilikle yapılmış olması adak yapan kişilerin fakir, okumamış, alt tabakadan oldukları görüşünü desteklemektedir. Kutsal alan boyunca gayet ustalıkla dikilmiş mermer adak stellerine de rastlanmaktadır.

Kutsal alanın dış duvarlarına kazılan adak kabartmaları birbirine çok benzemekte olup tek bir örnek üzerine yapılmıştır. Hemen hepsinde iki payeli akroterli naiskos şeması karşımıza çıkmaktadır. Kabartmaların hepsinin üzerinde bir ya da daha çok ayça veya ayçaya benzer nesne yer alır (Resim : 1). Yazıtlı olanlardan ayçaların sayısının çoğu kez adak yapan kişilerin sayısını gösterdiği anlaşılır.

Kutsal yoldan giderek Karakuyu tepesine ulaştığımızda gördüğümüz mimari kalıntılardan en göze çarpanı kutsal alandır. 42. 7x71. 9 m. ölçülerinde¹² tam dikdörtgen olmayan dört yanıda duvarla çevrili bu alanın içinde tümüyle yıkılmış olan bir yapının çevreye dağılmış taşları görülmektedir (Resim : 2). Tapınak olduğu kesin olan bu yapı alanın tam ortasında yer almayıp kuzey ve doğu temenos duvarlarına daha yakın yerleştirilmiştir. Temenos duvarlarında olduğu gibi koyu gri renkli kolay işlenir tepenin güney eteklerinden yontulduğu sanılan taşlar kullanılmıştır. Temelde ve duvarların alt kısmında bu yerli taş görülmektedir. Üst yapıdan hiçbir şey kalmamıştır. Mermerden yapılmış olması gereken üst yapının bütün taşları daha sonraki devirlerin yapılarında kullanılmak üzere götürülmüştür. Bunlardan birkaç parça, kutsal alanın aşağısında yer alan küçük kilisenin yapımında kullanılmıştır. Bazı parçalar ise Yalvaç'a kadar taşınmış çağdaş yapıların temellerinde kullanılmıştır.

Tapınak, Miletos, Priene ve Keramos'da tipik örneklerini gördüğümüz gibi teras şeklinde bir platform üzerine yerleştirilmiştir.

Bu şekilde yapılmasındaki amaç onun kutsallığının pekiştirilmesi fikrinden kaynaklanmaktadır. Geniş bir platform üzerine yapılmış bir tapınak toplumun yaşama ünitelerinin dışında ama koruyuculuğunu ve egemenliğini duyurabileceği bir yere yerleştirilmiş olmaktadır. Yalnız güneybatı tarafında görülen krepidoma, bugün oldukça harap ve eksiktir (Resim : 3). Basamak sayısı 9 dur. Basamakların orjinal ölçüleri ve

nasıl düzenledikleri bazı yerlerde açıkça görülmektedir. Basamak derinliği 35 cm. yükseklik 25 cm. dir (Kesit : 1)¹³. Tapınağın temel duvarları, hatta yer yer sella duvarlarının bazı kısımları ayakta. Hemen hemen sella büyüklüğünde olan opistodomosun nasıl sonuçlandığı belli değil. Bunlara bakarak tapınağa ait bazı ölçüler çıkarmamız mümkün olmuştur (Plan : 1). Tapınağın dıştan dışa eni 7. 90 m. Sella'nın iç ölçüleri 6.40 x 7.85 metredir. Kuzeybatı yöndeki cephede yan duvarların çıkıntısı 2. 50 metre, bunlar arasında olasılıkla 75 cm. çapında iki, daha önde de dört adet sütun var. Tapınağın duvar kalınlığı 75 cm. (Kesit : 2). Tapınak sahasında bulunan bir sütun parçasından (Resim : 4) sütun gövdelerinin iyon nizamında kanalürlerle yivlendiği anlaşılıyor. Duvarlarında kullanılan kesme taş blokların mekik biçiminde ahşap kenetlerle birbirine bağlandığı dikkati çekiyor. Elimizdeki bütün bu verilere rağmen bu alanda kazı yapılmadıkça tapınağın hangi tipde bir plana sahip olduğunu belirlemek olası değildir.

Tapınağın Men Askainos'a ait olması çok doğaldır. Çevrede bulunan yüzlerce adak stelinde görülen iki payeli üçgen alınlıklı küçük naiskosun kutsal alanın ortasında duran Men Askainos Tapınağı'nı betimlediği güçlü bir olasılıktır (Şekil : 1-2). Tapınak şehir için yapılmıştır. Şehirle yakın ilişkiler içindedir. Kentin kalıtsal din anlayışını biçimler ve şehirsiz görkemliliğin ve kutsallığının simgesidir. Her nasılsa şehirden bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Bu tapınak muhakkak ki tanrının temsilcileri olarak onun dünyadaki mallarını yöneten dinsel aile ya da ailelerin kontrolü altındadır.

Kutsal alanın dışında güneybatı duvarına paralel olarak 11 m. uzakta duran bir başka yapının kalıntıları vardır. Zamanımıza ancak temel taşlarıyla gelen bu yapıyı Ramsay, üyeliğe kabul töreninin yapıldığı salon olarak isimlendirmiştir¹⁴. 16.2 x 13.7 m. ölçüsündeki salonun kapısı doğuda, güney köşeye yakın bir yerdedir. Yapının büyük bir kısmı inşa edilmiş diğer kısmı doğal kayadan oluşmuştur.

Yapı topluluğunun diğer bir bölümünü de kutsal alanın kuzeyinde yamaçtan 50 m. kadar aşağıda bir tiyatro oluşturur. At nalı biçiminde olan tiyatronun kuzey tarafı açık bırakılmıştır. Seyircilerin oturması için taş yapı yerine doğal yamaçlara biraz şekil verilmeyle yetinilmiştir.

Tiyatronun hemen arkasında büyük çok odalı gösterişli olmayan bir yapı daha bulunmaktadır. Bunu rahiplerin evi olarak tanımlayan Ramsay'a göre bu yapı tiyatrodan daha eskidir. Burada ikiye ayrılan kutsal yolun bir kolu kutsal alana, bir kolu da rahipler evine gider. Buradan aşağı yukarı 100 m. güneydoğuya geçerek karşılıklı tepelerde kurulmuş iki küçük kült evine rastlanır.

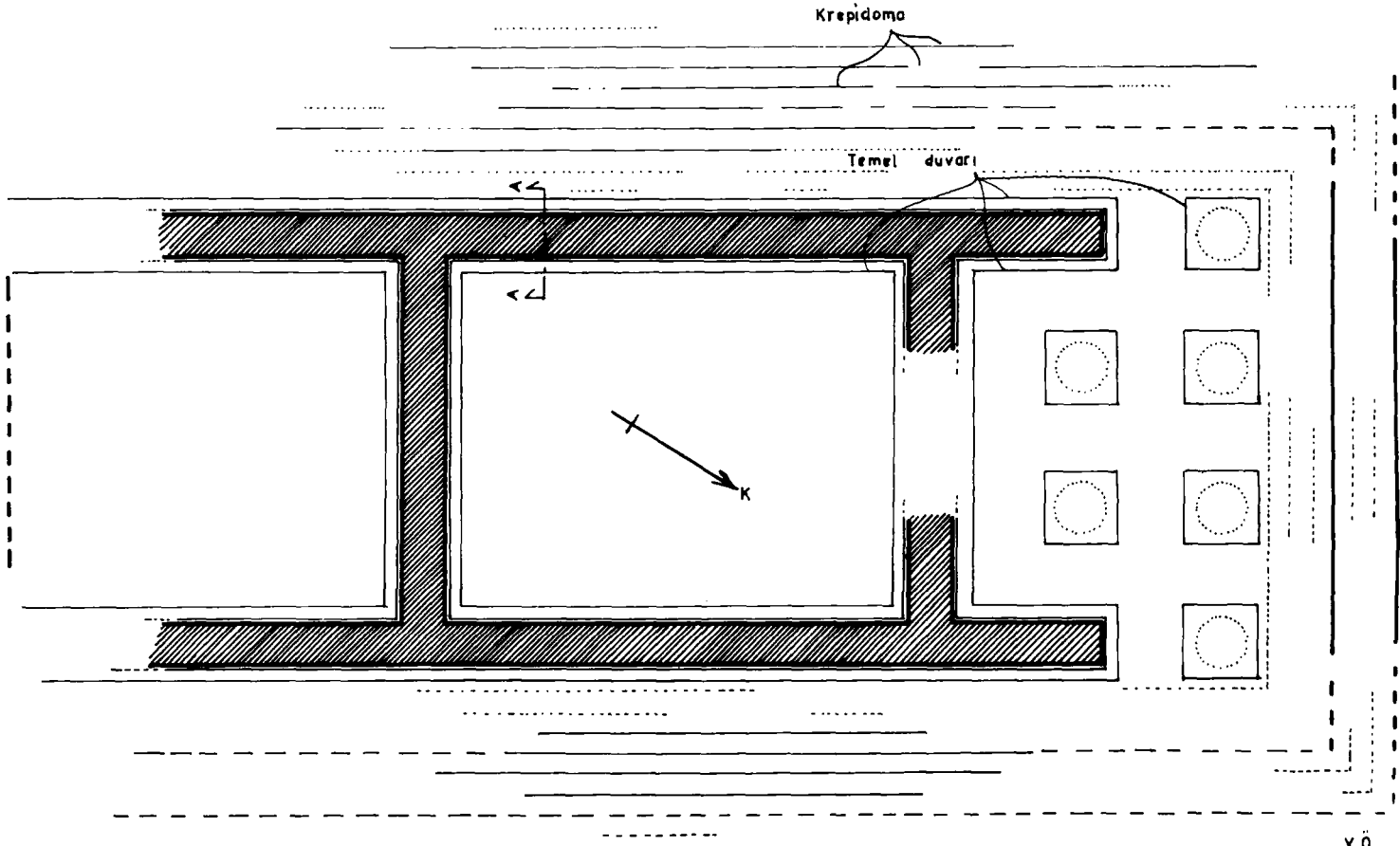
Tiyatrodan 150 m. aşağıda Men kültürünün yıkılmasından az sonra yapılan kilisenin temelleri görülmektedir. Tepede böyle bir kilisenin yapılması kutsal yerlerin kalıcılığını ve kültürel etkileşimi göstermesi bakımından çok önemlidir.

Kazı araştırmalarıyla yeri kesinlikle saptanmış olan tek Men kült alanı Karakuyu tepesindeki bu hierondur. Anadolu arkeolojisi o kadar geniş, araştırılıp incelenecek yerler ve konular o kadar çok ki birçok antik yerleşim yerleri halen incelenmek üzere beklemektedir. Pisidia Antiocheia'sındaki Men Askainos kültü de 19. yüzyılın sonlarından başlayarak 1930 yıllarına değin araştırılmış daha sonra neredeyse unutulmuştur. Sadece Ramsay'ın kült hakkındaki çalışmaları ve bol sayıda yayınladığı makaleler sayesinde Men hakkındaki bilgilere sahibiz. Araştırmamızın amacı eski çalışmaları derleyip toplamak ve az da olsa İ. S. 4. yüzyıla dek Pisidia Antiocheia'sında halkın ibadetine konu olan Men Askainos kültürünü tanıtmaktır. Tapınak hakkında ayrıntılı bilgiler vermekle daha sonra yapılacak olan araştırmalara katkılarımızın olacağı düşüncesindeyiz. Kutsal alanda yapılacak yeni bilimsel çalışmaların bölgenin tarihini aydınlatacağı ve Anadolu arkeolojisine önemli katkıları olacağı kanısındayız.

BİBLİYOGRAFYA

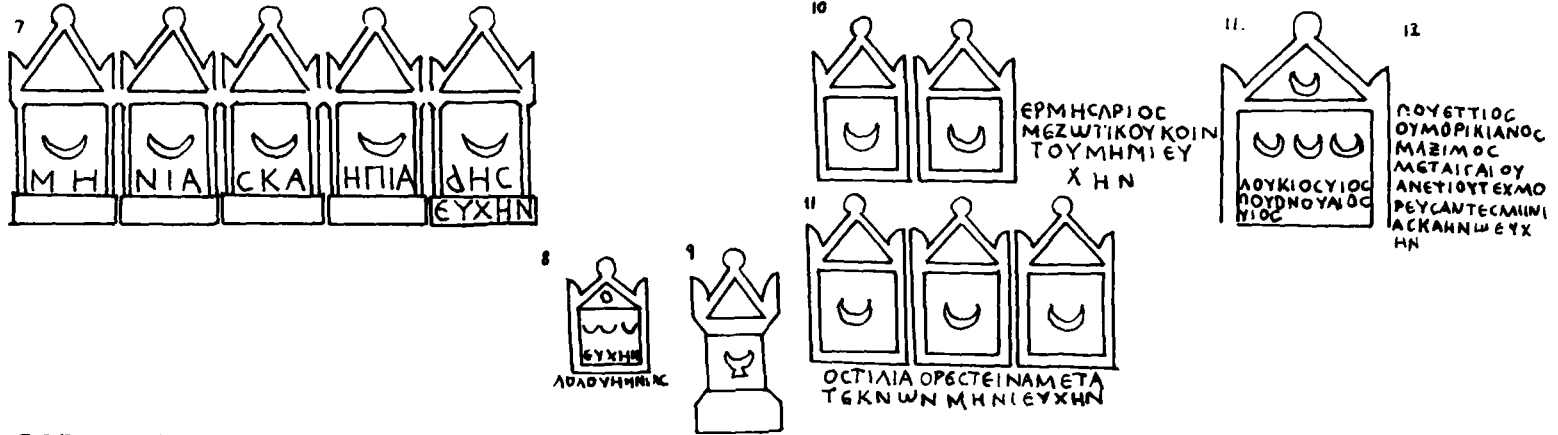
- (1) Afif Erzen, «Ay Tanrısı Men'in Adı ve Menşei Hakkında» «Belleten» C. XVII, sayı 65, Ankara, 1953, sh. 4, 5.
- (2) RE, XI/1, 1931, sh. 696 (Lesky).
- (3) RE, a. g. e., sh. 696.
- (4) RE, a. g. e., sh. 696.
- (5) RE, a. g. e., sh. 690.
- (6) RE, a. g. e., sh. 692.
- (7) Strabon, Geographika, XII, 557.
- (8) Barbara Levick, «Roman Colonies in Southern Asia Minor», Oxford, 1967, sh. 86.
- (9) Barbara Levick, «The Table of Men» «JRS», XCI, 1971, sh. 83; RE, a. g. e., sh. 692
- (10) W. M. Ramsay, «Studies in the Roman Province Galatia: 11. Dedications at the Sanctuary of Colonia Caesarea» «JRS», VIII, 1918, sh. 113.
- (11) RE, a. g. e., sh. 692.
- (12) Burada verilen ölçüler 1912 yılında Ramsay tarafından alınmıştır. (JRS, 1918, sh. 115).
- (13) Tapınağın kesitleri ve ölçüleri kutsal alanı 1980 yılında birlikte incelediğimiz Sayın Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE tarafından alınmıştır. Kendilerine ve bu inceleme gezisine katılarak yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Ramazan ÖZGAN'a da teşekkür ederim
- (14) W. Ramsay, a. g. e., sh. 114.

NOT: Bibliyografya içinde verilen kısaltmalar «Archaeologischer Anzeiger 1979» dan alınmıştır.

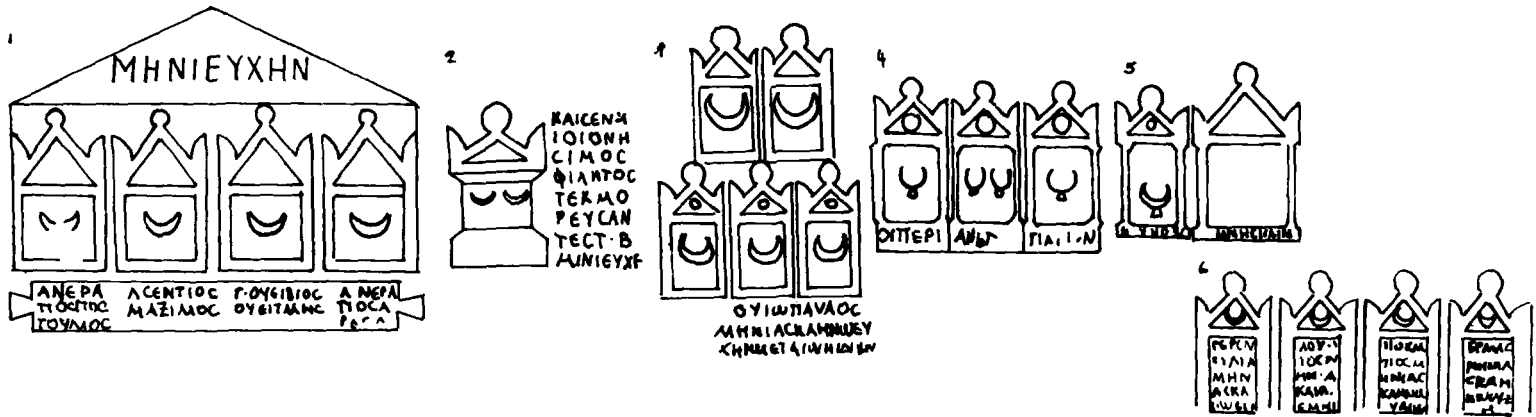

YALVAÇ (ANTIOCHIA IN PSIDIA) - MEN MABEDİ PLÂNI (Kısmi restitüsyon)
ölç: 1/100

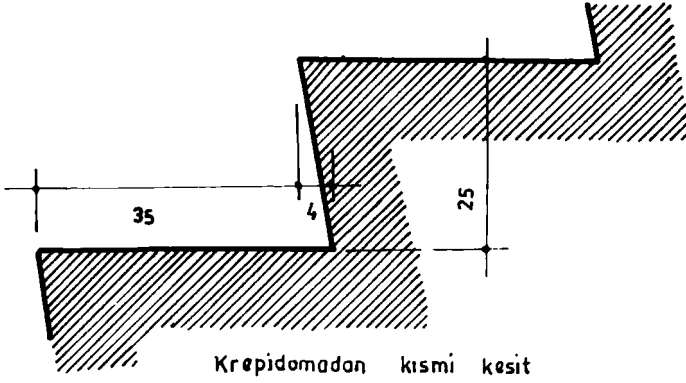
Y.Ö

Şekil: 1 — Adak levhalarından örnekler

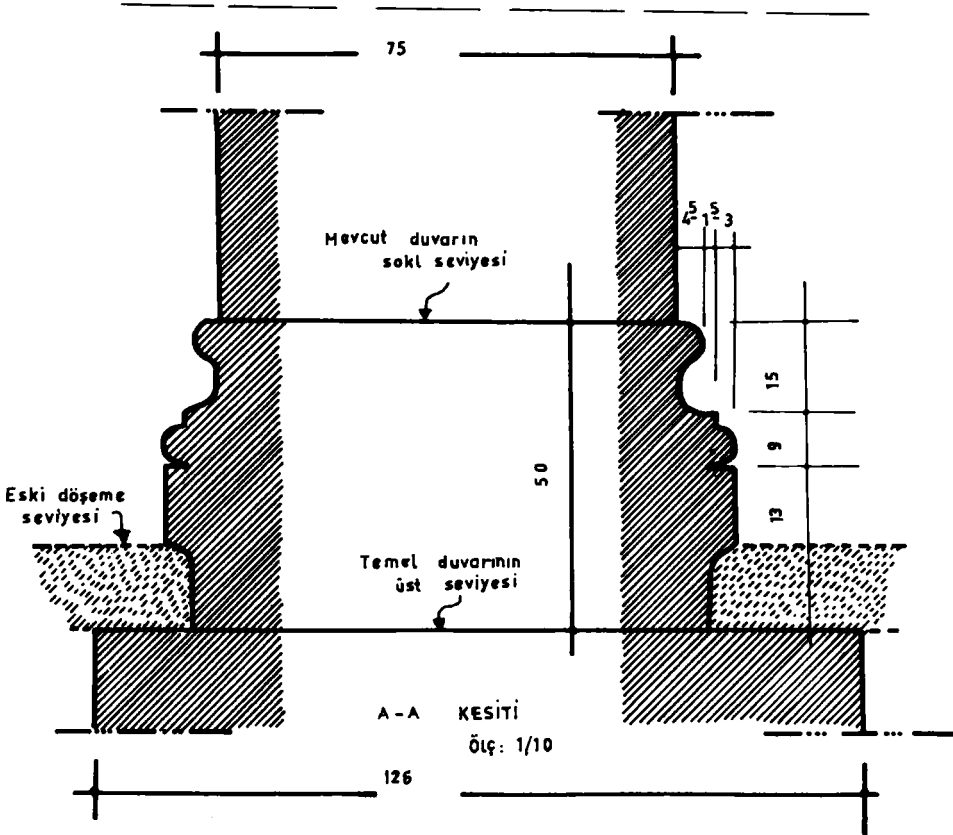

Şekil: 2 — Adak levhalarından örnekler

Krepidomadan kısmi kesit

Kesit : 1 — Tapınağa ait krepidomadan kısmi kesit

Kesit : 2 — Tapınak duvarından A - A kesiti

Resim : 1 — Kutsal yol üzerindeki adak kabartmaları

Resim : 2 — Tapınaktan bir görünüm

Resim : 3 — Tapınağın krepidomalarının batıdan görünümü

Resim : 4 — Tapınak sahasında bulunan sütun parçası